

Բ Ե Ջ Մ Ե Ս Ե Պ

Օ Ր Ա Գ Ի Ր

ԲՆԱԿԱՆ, ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԵՒ ԲՆԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ

ԳԻՏԵԼԵՑ

Բ. ՏԱՐԻ, ԹԻՒ 21.

1844

ՆՈՅԵՄԲԵՐԻ 1.

ԲՆԱԿԱՆ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ

ԲՆԱԿԱՆ ՈՒԹՅՈՒՆ

() ԴԻՆ ԵՄԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ :

Այս օգը որ մենք կը ծծենք ու մէջը կ'ապրինք՝ սկզբնական տարր կամ պարզ մարմին չէ. հապա ուրիշ երկու նիւթէ բաղադրած է՝ որ անոնք ալ օդին պէս աներեւոյթ են, բայց իրարմէ տարբեր՝ մանաւանդ թէ իրարու ներհակ յատկութիւններ ունին : Այս նիւթերը կալ կ'ըսուին, որ հոլանտացւոց լեզուովը « Գի կընշանակէ : () Դին հինգ մասին մէկը թեթեւածիւ ըսուած կազն է, և գրեթէ հինգ մասին չորսը անկենդան ըսուած կազն է. աս համեմատութեամբ բաղադրուած օդի մէջ մարդս հանգիստ չնչառութեամբ կ'ապրի, և անով կրալը դիւրաւ կը վառի. թէ որ ասոնց մէջ մէկը, քի կամ թթուածինը կամ անկենդանը՝ իրենց չափէն աւելի կամ պակաս ըլլան, մարդուս առողջութեանը փնաս կուտան, և ան օդուն մէջ կրակը դիւրաւ չլառի : Այսինքն զի թթուածինը խիստ բարակ ու սառտիկ սուր բնութիւն ունենալով, թէ որ մինակ անհիշալի ըլլար մեր շնչառութեան օգը, մէկէն կը փճացընէր ըզմեզ. ինչպէս որ մարմինները բռնկցընող ու այրողն ալ աս թթուածին

կազն է : Այսոր ներհակ, թէ որ միայն անկենդան ըսուած կազը շնչինք, մէկէն կը մեռնէինք. ինչպէս որ կըրակն ալ աս կազին մէջ որ դնես՝ մէկէն կը մարի : Փորձով ալ կը տեսնուի աս բանս. երկրթէ թել մը թէ որ թթուածին կազի մէջ բռնես՝ դերձանի պէս կ'այրի. նմանապէս անկենդան կազով լեցուած ամանի մէջ պըզտիկ թռչուն մը դնելու պէս՝ թռչունը կը մեռնի :

() Դը ութը հարիւր անգամ ջրէն թեթեւ է. և սակայն օդն ալ ծանրութիւն ունի. վասն զի մէկ խորանարդ ոտնաչափ օդը գրեթէ մէկ ունկի ու կէս կը կշռէ, որ ըսել է՝ գրեթէ 12 տրամ : Իսկ մթնոլորտը, քի երկրիս չորս դին պատած օդը այնչափ թանձր է որ 32 ոտնաչափ բարձրութիւն ունեցող ջրին հաւասար ծանրութիւն ունի :

Այնչափ մարդու մը մարմնոյն մակերեւոյթը, քի դրսի երեսը՝ 15 քառակուսի ոտնաչափ է. և աս մակերեւութին վրայ օդի սիւն մը կայ որ 33,000 լիպրէէն աւելի կը կշռէ : Բայց աս ծանրութիւնը մենք չենք իմանար՝

մէյմը որ վարժած ենք, մէյմըն ալ որ մեր մարմնոյն մէջի օդը դրսի օդին հետ հաւասարակշռութիւն կը պահեն. ուստի որչափ որ դրսէն օդը ըզմարմինը ճնշէ, ներսի օդն ալ դէպ'ի դուրս կը մղէ:

() Դը որչափ պաղը՝ այնչափ աւելի կը ծանրանայ, և որչափ տաքնայ՝ այնչափ կը թեթեւնայ. անոր համար տաք օդը միշտ վեր կ'ելլէ, և անոր տեղը անդադար պաղ օդ կը լեցուի՝ որ տաք օդէն ծանր է. և ահա աս շարունակեալ շարժմունքն է մէկ քանի տեսակ հովերուն պատճառը. և ասկէ է որ վառարաններն ու ծխահանները սենեկին մէջի օդը կը քաշեն՝ վառելու ատեննին:

Երբոր մէկը խիստ բարձր լեռ մը ելլէ՝ կը սկսի անհանգստութիւն մը իմանալ ու դժուար շունչ առնել. ասոր պատճառն ան է որ դրսի օդին ծանրութիւնը կը պակսի, ու մարմնոյն մէջի հեղանիւթներուն ան օդին հետ ունեցած հաւասարակշռութիւնը կ'ալլայի:

Դռանց օդի կրակ չվառիր. ուստի բռնկած նիւթի մը որչափ աւելի օդ տաս՝ այնչափ աւելի շուտ կը վառի. ինչպէս որ յայտնի կ'երևնայ դարբիններուն փութին՝ վըայ:

Թափանցիկ է օդը, և մասնաւոր գոյն մը չունի. բայց երբոր խիստ շատ ու թանձր ըլլայ՝ կապտագոյն կ'երևնայ, ինչպէս սովորաբար երկինքը ւսածնիս:

Ո՛ր և իցէ ձայն լսուելուն պատճառն ալ օդն է. այնպէս որ եթէ օդ չըլլար, ձայն ալ չէր ըլլար:

Դոսը օդին մէջէն առանց արգելքի կ'անցնի:

Դռաձգական ու ճնշելի է օդը. քիմիա մասնաւոր գործիքով կրնայ մարդ օդը ամանի մը մէջ ճնշել ու ամփոփել. իսկ երբոր ինքնիրեն թողուս, նորէն իր առջի դիրքը կ'առնէ՝ ուրիշ առաձգական մարմիններուն պէս:

Դնոր ներհակ, ուրիշ գործիքով կրնայ մարդ օդը որ և իցէ բանէ դուրս քաշել՝ անանկ որ ան բանին կամ մանին մէջ գրեթէ օդ չմնայ. և աս գործիքը կ'ըսուի () Դահլէս կամ Շիւլլը: Բայց ասոր վըայ, ինչպէս նաև ծանրաչափին ու ջրհանին վըայ (որոնց գլխաւոր շարժողը օդն է) ուրիշ անգամ կը խօսինք: Ս'իայն հոս աս ալ ըսենք որ օդը մթնոլորտին հետ պէտք չէ շփուի: Երաւ որ մթնոլորտին մեծ մասը օդ է, բայց մէջը ուրիշ շատ նիւթեր ալ կան՝ իրարմէ աւելի կամ պակաս թեթեւ, ինչպէս են տեսակ տեսակ կազեր, գոլորշիք, ելեքտրականութիւն, լոյս ևն: Որչափ որ երկրիս երեսի բաներէն ծուխ՝ արտաշնչուած թիւն ու շոգի կ'ելլէ, իրենց թեթեւութեամբը կ'երթան օդին հետ կը խառնուին. անով կը ձևանայ մթնոլորտը. և աս մթնոլորտին թանձրութիւնը կամ ծանրութիւնը երկրիս մօտ եղած տեղուանքը շատ է, քանի որ բարձրանայ՝ կը պակսի ու կը թեթեւնայ: Մթնոլորտին բոլոր թանձրութիւնը 13^{էն} ինչուան 16 փարսախ կը սեպուի. որ ըսել է՝ գրեթէ 40^{էն} ինչուան 50 մղոն:

ԲՆԱԿԱՆ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

Նանձորսակ:

ՆՆՂՈՒԿԻ տեսակ թռչուններուն մէջ մէկ ցեղ մըն ալ կայ որ բնապատումները Նանձորսակ՝ դրեր են անունը. վասն զի անդադար ճանձորսալու և ուտելու հետ կ'ըլլայ, և իրեն կերակուրը՝ միայն այսպիսի միջատներ են. անոր համար ալ ձմեռը մօտենալուն պէս՝ ճանձորսակն ալ Եսիայի ու Բերիկէի տաք կողմերը կ'երթայ, և ամառը նորէն բարեխառն երկիրները կը գառնայ: Բայնը սովորաբար ան-